

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Ladislav Cabada – David Procházka
Article / Článok: Typologie jiných než „plně demokratických“ režimů: Teoretická východiska a aplikace na případ Maďarska
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.1.32-54>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

CABADA, L. – PROCHÁZKA, D. 2020. Typologie jiných než „plně demokratických“ režimů: Teoretická východiska a aplikace na případ Maďarska. In *Politické vedy*. [online]. Vol. 23, No. 1, 2020. ISSN 1335 – 2741, pp. 32-54. Available at: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.1.32-54>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

TYPOLOGIE JINÝCH NEŽ „PLNĚ DEMOKRATICKÝCH“ REŽIMŮ: TEORETICKÁ VÝCHODISKA A APLIKACE NA PŘÍPAD MAĎARSKA¹

OTHER THAN “FULLY DEMOCRATIC“ REGIMES TYPOLOGY: THEORETICAL FRAMEWORK AND APPLICATION ON THE HUNGARIAN CASE

Ladislav Cabada – David Procházka*

ABSTRACT

Scholarly debate in the last decade intensively stresses the de-consolidation and de-democratisation of (some) political regimes in East-Central Europe, above all the Hungarian and Polish cases are reflected. Next to other aspects, such debate emphasized the confusion regarding the typology of regimes that objectively respect the basic democratic pre-conditions but tend to limit the liberal democracy or even transform into the “less-than-fully-democratic” regime. The aim of our article is firstly to reflect the contemporary debate about the regimes located within the “grey zone of regimes”, i.e. between the ideal types of liberal democracy and authoritarian regime. We specifically stress the hybridization of regimes within the theoretical framework and search for typology of “hybrid” regimes. Secondly, we apply the concept of “hybrid” regimes on the Hungarian case, understanding this regime as role model case in East-Central Europe. The analysis of the Hungarian case is placed into the broader theoretical debate about de-democratisation and de-consolidation of democracy in East-Central Europe.

---

* Doc. PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D. působí jako docent a garant studijního programu Politologie na Katedře politologie a humanitních studií Metropolitní univerzity Praha, je rovněž koeditorem časopisu *Politics in Central Europe* a emeritním prezidentem Středoevropské asociace pro politické vědy (CEPSA), Metropolitní univerzita Praha, Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10 – Strašnice, Česká republika, e-mail: ladislav.cabada@mup.cz.

Mgr. David Procházka působí jako doktorand na Katedře politologie a humanitních studií, Metropolitní univerzita Praha, Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10 – Strašnice, Česká republika, e-mail: procd1ax@student.mup.cz.

DOI: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.1.32-54>

¹ Tato studie byla vydána v rámci projektu Vědecko-výzkumného záměru MUP č. 74-01 *Politické vědy, kultura, jazyk*, financovaného z podpory MŠMT na Dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2020.

Key words: less-than-fully-democratic régime, hybrid regime, illiberal democracy, de-democratisation, de-consolidation, Hungary, East-Central Europe

Úvod

V souvislosti se zánikem nedemokratických režimů sovětského typu, resp. s přibývajícím množstvím demokratických přechodů a doznívající třetí vlnou demokratizace ve východní Evropě, latinské Americe a rovněž tichomořské Asii, se politická věda musí stále častěji vypořádávat s výzvou klasifikace režimů, které lze jen stěží zařadit do některé z tradičních typologií. Na základě této zásadní proměny zkoumaných objektů se politologové pokoušejí nabídnout alternativní typologie a nové pojmy, resp. konceptualizace politických režimů. Naznačená situace logicky otevřela prostor pro již více než dvě desetiletí trvající debatu o tzv. hybridních režimech, jež se stala nedílnou součástí širší diskuze o povaze ideálních typů režimů, tedy demokracie, resp. autoritářství. Význam studia „hybridních“ režimů přitom roste mj. proto, že po rozpadu bipolárního bloku pozorujeme i další vlnu vzniku nových států, která znamená i prostor pro četnější vznik odchylek od naznačených ideálních typů.²

Politická věda se v souvislosti s westernizací velké skupiny zemí středovýchodní Evropy, jež se staly součástí klíčových západních integračních uskupení založených mj. na demokratickém charakteru členů (Rada Evropy, Evropská unie, Severoatlantická aliance ad.) v první dekádě 21. století většinou shodovala na tom, že tyto státy úspěšně prošly tranzicí od nedemokratického režimu sovětského typu k liberální demokracii a staly se součástí skupiny konsolidovaných liberálních demokracií jako tzv. nové demokracie (srov. Kubát, 2005; Bureš, Charvát, Just, Štefek 2012; Heydemann, Vodička, eds. 2013). S počátkem ekonomické krize v roce 2008 a následujícím obdobím, resp. tzv. polykrizí v rámci EU (srov. např. Ágh 2019), kterou doprovázel vzestup populismu v řadě evropských zemí a prosazování neliberálních tendencí v některých zemích středovýchodní Evropy (srov. Kubát, Mejstřík, Kocián, eds. 2016) se však na první pohled poměrně pevné demokratické základy začaly v řadě nových demokracií poměrně rychle drobit.

---

² Třetí vlnu demokratizace nicméně nepovažujeme za jediný zdroj úvah o hybridních režimech. Důležitým podnětem byl bezpochyby i vývoj tzv. asijského modelu demokracie s omezenými liberálními prvky. Ostatně Larry Diamond, Juan J. Linz a Seymour M. Lipset představili svůj koncept „polo-demokracie“ (*semi-democracy*) již v roce 1988 (Diamond, Linz, Lipset, 1988) a také vlivné dílo Fareeda Zakarii o neliberálních demokraciích (Zakaria, 1997) se věnuje dominantně jiným případům než postkomunistickým zemím středovýchodní Evropy.

Nově nastalá situace polykrize v rámci EU a de-demokratizace ve středovýchodní Evropě, resp. zjevná proměna charakteru daných režimů pro nás byla výzvou a motivací k analytickému otestování existujících konceptů vztahujících se k obsahově odlišnému charakteru a typu režimů, než jakým je liberální demokracie, a zároveň k položení otázky, zda je současná situace nedokončené či nedostatečné konsolidace politických režimů v některých nových demokraciích středovýchodní Evropy dostatečným podnětem k změně paradigmatu. Zároveň je cílem předkládaného textu „zřehlednit“ a utříbit debatu o „nedokonale demokratických“, resp. hybridních režimech z teoretické perspektivy. Tato debata totiž byla a je nejen dynamická, ale je viditelně spojena i s četnými tendencemi upřednostnit terminologickou a klasifikační inovativnost před hledáním zobecnění jako základního předpokladu teorie. Jak ve svém textu o hybridních režimech píše **Jaroslav Bílek**, „výzkumné úsilí mnohdy připomínalo spíše soutěž o to, kdo dříve přijde s přelomovějším konceptem, než snahu o řešení existujících výzkumných problémů.“ (Bílek, 2015, s. 213; srov. také Bílek, Vališková, 2016) Na základě toho vzniklo či nadále vzniká široké množství nesourodých konceptualizací, ve kterých je poměrně složité se zorientovat, což logicky produkuje i relativně velké množství metodologických chyb a nejasností, resp. situaci „konceptuálního zmatení.“ (Gilbert, Mohseni, 2011) Proliferace odlišných konceptualizací hybridních režimů tak na konci minulého tisíciletí dospěla do fáze, kdy jsou jednotlivé koncepty mnohdy vystavěny na tak odlišných základech, že se samy dostávají do konfliktu a odporují si. (Gilbert, Mohseni, 2011)

Předkládaný text má tedy dva hlavní cíle: zaprvé z teoretické perspektivy představit celou debatu, genealogii výzkumu a intelektuální podhoubí, ze kterého vzešly konkrétní koncepty hybridních režimů a tento vývoj zasadit do širšího kontextu výzkumu charakteru politických režimů. Zadruhé je pak naším cílem podrobit analýze vybraný případ. Zvolili jsme Maďarsko, jež je většinou autorů považováno za nejvýraznější příklad „hybridizace“, resp. odklonu od konceptu liberální demokracie ve skupině postkomunistických zemí středovýchodní Evropy. Výběru tohoto případu nahrává i skutečnost, že hlavní architekt režimu, předseda vlády a národně-konzervativní strany Fidesz **Viktor Orbán** poměrně aktivně usiluje o vlastní konceptualizaci maďarského režimu, včetně užití pojmů „neliberální demokracie“ apod. Také my chápeme maďarský případ jako „role model“, o čemž ostatně svědčí i četné pozitivní ohlasy na **Orbánův** styl vládnutí, jež můžeme zaznamenat ve středovýchodní Evropě – vedle notoricky známého případu Polska, resp. **Jaroslawa Kaczyńského** a jím

řízené strany Právo a spravedlnost (PiS) (srov. např. Fehr, 2016) můžeme jistě zmínit i lídra slovinské pravice **Janeze Janšu**.

1 Problematické uchopení „nedostatečně“ demokratických režimů

Jak uvádí **Larry Diamond**, před rozpadem bipolárního uspořádání existovala období, kdy odpovědět na otázku, zda je daný stát demokracií či ne, bylo relativně jednoduché, resp. v těchto odpovědích panoval v zásadě všeobecný konsenzus. (Diamond, 2002) S rozpadem bipolárního uspořádání světa a dozníváním třetí vlny demokratizace (Huntington, 1991) se nicméně etabluje velké množství režimů, které jsou politologové schopni jen velmi obtížně přiřadit k dvěma výrazným ideálním typům – tedy demokracii, resp. autoritarismu. Přesto, že se pojem hybridní režim objevuje až na přelomu 80. a 90. let 20. století, a to především na základě studie **Terry Lynn Karl(ové)** věnované skupině zemí střední Ameriky (Honduras, Nikaragua, Salvador ad.) (Karl, 1995), úvahy o režimech na „pomezí“ jsou mnohem starší. Za všechny zmiňme např. koncept „kvazidemokracie“ **Samuela E. Finera**³ či „neúplně polyarchie“ (near polyarchy) **Robert A. Dahla** (1971). Samotnému pojmu hybridní režim předchází také koncepty tzv. oslabeného autoritářství (*dictablanda*) a oslabené demokracie (*democratura*) (Schmitter, O'Donnell, 1986), které vznikly na základě studia států Latinské Ameriky.

Chceme-li se věnovat konceptu hybridního režimu, nutně musíme nejdříve definovat pojem režim. Základním předpokladem je jasné oddělení této analytické jednotky od státu samotného, což je pro politickou vědu obecně nelehký úkol. Jak zmiňují **Vladimíra Dvořáková, Radek Buben a Jan Němec** (2012, s. 45), „v *politologii najdeme momenty, kdy se typy států ... volně zaměňují za typy režimů, nebo kdy nepanuje shoda v tom, zda konkrétní charakteristiky náleží státu či režimu.*“ Právě vývoj v chápání daného pojmu znesnadnil jeho uchopení a velké množství autorů do debaty přispělo řadou individuálně pojatých konceptů, které byly do jisté míry v neshodě, či v čase ztrácely na využitelnosti. Důležité je nicméně nahlédnout současnou situaci v chápání pojmu „režim“ a navíc v propojení se studiem „hybridních režimů“. Za všechny vybíráme definici **Leonarda Morlina**, který režim definuje způsobem,

---

³ Finer (1970) rozlišil tři hlavní formy moderních států – liberálně-demokratické, totalitní a státy třetího světa. U třetí kategorie pak rozlišil několik podtypů – včetně demokracií „fasády“ (*facade-democracy*) a kvazi-demokracií

ktorý je pro náš text aplikovateľný i z hľadiska následnej empirickej časti, a to jako „soubor vládních institucí a norem, jež jsou buď formálně organizovány nebo neformálně uznávány jako existující na daném teritoriu a respektovány populací na tomto území.“ (Morlino, 2010, s. 29) Musíme přitom zdůraznit zejména skutečnost, že podstata režimu hybridního spočívá právě ve vztahu mezi formálním a neformálním fungováním režimu a jeho institucí. (Karl, 1995)

Jedním ze základních teoretických a metodologických problémů, se kterým se výzkum režimů musel vypořádat, bylo vymezení hranice mezi tím, kde jeden režim (koncept) končí, resp. kde druhý začíná. Vzhledem k tomu, že se studované režimy pohybují na kontinuu liberální demokracie – autoritářství, je nutné nedřívě vymezit krajní body spektra, tedy ideální typy. O to se pokoušejí např. **Karl(ová) s Philippem C. Schmitterem**. Stanovují přitom jedenáct základních podmínek, které nutně musí být přítomny, pokud režim z funkčního hlediska chceme skutečně považovat za demokratický. (Karl, Schmitter, 1991) Jak však upozorňuje **Bílek**, aby byl koncept ve společenských vědách metodologicky „čistý“, je nutné také vymezení druhého konce daného kontinua, respektive každý koncept by měl mít z logiky věci jak pozitivní vymezení (demokracie), tak i vymezení negativní (autoritářství). (Bílek, 2015). To **Karl(ová) a Schmitter** nečiní, v politologii nicméně disponujeme dostatkem prací, jež se autoritářství věnují, na prvním místě bychom samozřejmě měli zmínit práce **Juana J. Linze**, byť autor spíše hledá rozdíly mezi autoritářskými a totalitními režimy (srov. např. Linz, 2000).

Na základě uvedených skutečností tedy existují z teoretické perspektivy dva možné přístupy k uchopení hybridních režimů. Prvním je přístup dichotomický, tedy takový, který vnímá hybridní režim jako „neúplnou“ demokracii, anebo „neúplné“ autoritářství. Mezi autory vnímající hybridní režimy tímto způsobem bychom mohli řadit např. **Schmittera a Guillerma O'Donnella** (1986), či **Stevena Levitského a Lucana Wayne** (2010). Pokud bychom chtěli vnímat hybridní režimy jako specifický a samostatně stojící typ režimu, je logicky nutné aplikovat trichotomický pohled – tedy zavést pojem hybridní režim vedle dalších dvou pojmů demokracie, resp. autoritářství. Mezi díly, která tento přístup inspirovala, bychom jako do značné míry iniciační našli právě práci **Karl(ové)** (1995). (Bílek, 2015)

Iniciační práce o hybridních režimech zpravidla pracovaly s konceptem ve vztahu k „nedokonalým“ demokraciím. Např. **Carothers** detekoval všeobecný pohyb „od diktátorské vlády směrem k liberálnějšímu a často demokratičtějšímu vládnutí.“ (Carothers, 2002, s. 6) To jistě platilo v době, kdy autor svůj text

předložil, avšak realita se v posledním desetiletí změnila. Jak zmiňuje **Elena Baracani** (2010), zatímco poslední čtyři dekády 20. století se vyznačují tím, že všeobecně napříč regiony roste počet demokratických režimů, první dekáda 21. století je jistým zvratem. Růst počtu demokratických států se zastavil (což mohli politologové včetně **Carotherse** jen stěží předpovídat) a naopak můžeme sledovat náznaky jisté „eroze“ demokratických režimů. Právě zde je potřeba se zaměřit také na situaci ve středovýchodní Evropě, již se tato situace podle velké skupiny politologů konkrétně týká.

Kolem přelomu tisíciletí se tak namísto tzv. „adjektivních demokracií“ (Merkel 2004, Zakaria, 1997; Collier, Levitsky, 2007) začínají objevovat spíše koncepty založené na adjektivu „autoritářský.“ (Schedler, 2006; Schedler, 2015; Levitsky, Way 2010) Je tomu tak proto, že v rámci výzkumu režimů se začíná spíše klást důraz na autoritářské prvky a tendence než na ty demokratické, po kterých byla s rozpadem bipolárního dělení světa logická poptávka. (Gilbert, Mohseni, 2011) Jak zmiňuje **Paul Brooker** (2014), tento přístup je založen na jisté deziluzi, která se objevuje ve vztahu k realitě četných neúspěšných tranzic, které započaly s pádem východního bloku a byly jakýmsi dozněním třetí vlny demokratizace.

Z teoretické perspektivy existuje několik základních variant vzniku hybridního režimu. Pro námi studovaný region se jako nejdůležitější jeví způsob, který by šel označit jako „oslabení“ daných konců kontinua, tedy demokracie a autoritářství. Právě oslabováním demokratických institucí a do jisté míry i poptávkou po tomto procesu se charakter daných režimů nutně proměňuje na základě toho, kdo se stává voleným reprezentantem; politické režimy v tomto ohledu procházejí procesem de-demokratizace (srov. např. Bogaards, 2018; Nef, Reiter 2009; Szymański 2017). Např. **Morlino** (2010, s. 46) poukazuje na tendenci degrese od liberální demokracie směrem k hybriditě, resp. hybridnímu režimu v podobě demokracie bez práva (*democracy without law*) či demokracie bez státu (*democracy without state*). Podle **Carotherse** (2002) se tyto režimy nestávají autoritářskými, ale ocitají se v tzv. „šedé zóně režimů“. Takový postoj naznačuje výraznou dynamiku, což se nám zejména v kontextu středovýchodní Evropy zdá být velmi užitečným analytickým postřehem. Právě tato dynamika bude v další části článku výrazným axiomem pro analýzu specifik tranzice v postkomunistickém areálu a determinant určujících charakter režimů v regionu.

Za „šedou zónu“ **Carothers** považuje režimy, které nejsou „ani diktátorské, ale ani jasně nemíří k demokracii. Ocitly se v politické šedé zóně.“ (Carothers,

2002, s. 9) Tyto režimy mají mnohé atributy režimů demokratických, včetně přítomnosti legální opozice, byť ta má své limity. Problém však spočívá v dalších deficitech, které tyto režimy vykazují v porovnání s liberálními demokraciemi. Jedná se mnohdy o minimální reflexi požadavků obyvatel, nízkou politickou participaci či volby, o jejichž legitimitě lze pochybovat. Co se týče institucionálního hlediska, moc bývá vládnoucími aktéry často zneužívána a důvěra v instituce je minimální, to i na základě toho, že efektivita jejich práce nedosahuje důvěryhodných výsledků. (Carothers, 2002) Autor dále rozlišuje dva základní typy režimů v šedé zóně, a to „nezpůsobilý pluralismus“ (*feckless pluralism*) a „politiku dominantní síly“ (*dominant-power politics*). V prvním případě vykazují režimy relativní dostatek politické svobody, dochází v nich k alternaci ve vládních strukturách mezi názorově odlišnými aktéry a volby nejsou nijak ovlivňovány. Zároveň však nacházíme základní demokratické deficity, např. minimální míru občanské participace či vnímání politických elit jako „prohnilých“ a zkorumpovaných. To je dáno i tím, že státní správa funguje neefektivně a není schopná zajistit fungování základních institucí a přijatelnou nabídku služeb. (Carothers, 2002) Dle našeho soudu je tento typ hybridního režimu velmi podobný výše zmíněné **Morlinově** „demokracii bez státu.“ Také režimy *dominant-power politics* vykazují skutečnou politickou soutěž, nicméně s výraznějšími limity, jež se projevují primárně existencí aktéra, který v systému natolik dominuje, že se pravděpodobnost alternace moci blíží nule. Na rozdíl od režimů nezpůsobilého pluralismu zde vládnoucí struktury zároveň do jisté míry „srůstají“ se státem. Volby se již nedají označit za objektivní a neovlivněné. Vládnoucí struktury se především pro mezinárodní komunitu pokouší tento dojem vytvořit, aby získaly širší podporu, mezitím však „ohýbají“ celou volební arénu. (Carothers, 2002) Předešleme, že na základě provedené analýzy máme tendenci ztotožnit maďarský případ právě s tímto typem režimu.

Carothers přiznává oběma zmíněným typům režimů jistou míru stability, zároveň zmiňuje, že pro takové režimy v šedé zóně není lehké dospět k tranzici ubírající se směrem k liberální demokracii. U prvně jmenovaného typu sice politické struktury dodržují jakási pravidla, která nejsou v přímém rozporu s podstatou liberalismu, nicméně si moc předávají navzájem mezi sebou a jsou zcela odtržené od občanské společnosti. U druhého typu režimu naopak vládnoucí elita povoluje opozici jen natolik, aby byla schopna odolávat tlaku společnosti. (Carothers, 2002) My se v následující analýze maďarského případu a širšího areálu středovýchodní Evropy pokusíme jak tyto dva případy, tak i další využitelné kategorie „méně než plně“ demokratických režimů aplikovat.

2 Specifika demokratizace ve středovýchodní Evropě

Diskuse o demokratizaci zemí postkomunistického areálu je od počátku provázena několika základními otázkami. Abychom porozuměli tomu, jak a kdy se konsolidující se či konsolidované demokracie středovýchodní Evropy (dále jen SVE) začaly drolit či narušovat, potřebujeme nejdříve porozumět specifikům jejich tranzice. Pro tento účel stručně popíšeme diskusi o demokratizaci v postkomunistickém areálu. Mezi nejdůležitější otázky bezpochyby patří, nakolik se v případě bývalých komunistických režimů jedná o specifickou situaci, nesrovnatelnou s demokratizací „standardních“ nedemokratických, resp. autoritářských zemí. Většina analytiků se poměrně brzy po pádu režimů sovětského typu ve střední a východní Evropě shodla na tom, že komunismus zanechal v tranzitivních zemích tohoto areálu takové specifické následky, že jejich demokratizace bude v porovnání s jinými tranzitivními zeměmi usilujícími o vybudování demokracie po zániku „běžného“ autoritářského režimu rovněž zcela specifická. Za zmínku bezpochyby stojí koncept trojí tranzice (*triple transition*) **Clause Offeho**, zdůrazňující potřebu změny ve třech dimenzích – demokracie, trh a státnost (Offe, 1991), doplněný v některých případech ještě o čtvrtý rozměr – národ – a formující tzv. čtvernou tranzici (*quadruple transition*) (srov. Kuzio 2001). Odborníci současně usilovali o nalezení klíče k rozlišení postkomunistických zemí do dvou či více skupin, z nichž každá měla vykazovat odlišné předpoklady s ohledem na očekávanou rychlost a intenzitu demokratizace. V prvních analýzách, které se soustředily zejména na Československo, Polsko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko a v některých případech i specifický případ Německé demokratické republiky, se objevil předpoklad, že transformující se země budou „*krátkodobě vystaveny určitým negativním dopadům, mj. vysoké inflaci, nezaměstnanosti, sociálně mobilitě, tlaku na zaměstnance ad.*“ (Grilli Di Cortona, 1991, s. 327) Analytici rovněž očekávali, že mezi postkomunistickými zeměmi existují s ohledem na perspektivy jejich demokratizace rozdíly. „*Pro Maďarsko, východní Německo a Polsko bude snazší překonat tyto problémy: díky roli Západu; díky určitým inovativním prvkům, které již v minulosti byly zaneseny do hospodářství (Maďarsko, ale také Polsko); kvůli tradici průmyslové kapitalistické ekonomiky (Československo a Německo).*“ (Grilli Di Cortona, 1991, s. 327)

Pietro Grilli Di Cortona jako východisko pro svou studii využil ekonomické determinanty. Jiný významný autor, **Samuel P. Huntington**, zdůraznil jinou perspektivu, nicméně došel ve stejném období k obdobnému výsledku. Klíčem

pro kategorizaci postkomunistických zemí v rámci třetí vlny demokratizace je pro něj demokratická zkušenost z období před 2. světovou válkou. Tento přístup jako nadějně generuje totožné země jako tomu bylo u **di Cortony**. Jako extrémně nadějně nahlížel **Huntington** východní Německo, pojem „velmi nadějně“ užil ve spojení s Československem, Maďarskem a Polskem; naopak Rumunsko a Bulharsko označil jako „průměrné“ (*indiferent*), resp. méně nadějně. (Huntington, 1991, s. 271 - 273)

Nejvýrazněji pak myšlenku rozdělení zemí postkomunistického areálu do několika skupin rozpracoval maďarský politolog **Attila Ágh** v knize *The Politics in Central Europe* (2008). **Ágh** argumentoval, že vývoj v první dekádě po pádu železné opony jasně ukazuje, že v evropském postkomunistickém areálu můžeme rozlišit dvě ideálytypické skupiny zemí: 1) země střední, resp. středovýchodní Evropy, v nichž tranzice představuje re-demokratizaci; 2) země Balkánu, které by měly projít „kompletním“ demokratizačním procesem. (Ágh, 1998) Navazuje tak na **Huntingtonovu** myšlenku určitě demokratické zkušenosti z předkomunistického období. K formulaci relativně optimistických závěrů o zemích Visegrádské skupiny, resp. Slovinci **Ágha** bezpochyby vedla také mimořádně špatná performance většiny zemí vzniklých rozpadem Jugoslávie.

Jak jsme naznačili již v první části analýzy, vývoj po roce 2008 nicméně představuje ve smyslu (de)konsolidace demokracie zásadní zlom jak ve vývoji postkomunistických zemí středovýchodní Evropy, tak i s ohledem na sociálněvědní analýzu. Tento vývoj bývá velmi často označován jako propad demokracie (*backsliding of democracy*) spojený s nárůstem populismu a de-evropeizací. (Ágh, 2016; Szymański, 2017) Po dvou dekádách optimismu, narušovaných jen „dílčími odchylkami“ (etnické konflikty v postjugoslávském, resp. postsovětském prostoru, mečiarismus na Slovensku, problémy s vybudováním právního státu v Bulharsku a Rumunsku, jež posunuly vstup obou zemí do Evropské unie), se tak politologie musela vrátit fakticky na začátek debaty o perspektivách demokracie v postkomunistickém areálu. V této souvislosti se mnozí autoři začali vracet k starším sociologickým či transdisciplinárním analýzám, které již na počátku 90. let 20. století identifikovaly zásadní strukturální odlišnosti mezi zeměmi středovýchodní Evropy a zeměmi evropského Západu, ať již s ohledem na dědictví komunismu či dlouhodobější divergenci, resp. nedostatečnou konvergenci mezi oběma evropskými makroregiony.

V této souvislosti např. polský historik **Piotr Wandycz** (1998) poukazuje na staletí trávající „dohánění“ kulturně-civilizační mezery, kterou středovýchodní

Evropa vykazuje v porovnaní se západem kontinentu. Vývoj po roce 1989 tak **Wandycz** chápe primárně jako „finální“ dějství v tomto procesu. (Wandycz, 1998) Jiní autoři upozorňují na to, že modernizace středovýchodní Evropy proběhla v období komunismu, ale také v dřívějších obdobích pouze částečně, nedostatečně a rovněž „pokřiveně“. V této souvislosti hovoří polský sociolog **Piotr Sztompka** (1993) o falešné modernitě (*fake modernity*), zatímco slovinský sociolog **Ivan Bernik** označuje společnosti ve středovýchodní Evropě jako obmoderní, charakterizované pouze dílčí a nedokonalou modernizací. (Bernik, 2000) Tato falešná modernizace navíc proběhla shora, tedy jako diktát modernistických intelektuálních a částečně i politických elit.

Aviezer Tucker (2015) v souvislosti s diskusí o minulosti ve středovýchodní Evropě konstatuje, že země SVE se stále potýkají s dědictvím předchozích období – komunistického, ale také starších: ekonomickou zaostalostí, slabým výkonem práva (*rough justice*) nebo zákulisním působením posttotalitních elit. **Tucker** se přiřazuje k autorům, kteří zdůrazňují pragmatismus pozdně komunistických elit jako jeden z klíčových motivačních prvků pro změnu režimu. „*Demokracie v posttotalitní SVE byla nezáměrným důsledkem zajištění pozic a zájmů pozdně-totalitních elit.*“ (Tucker, 2015, s. 22) V pozdně-totalitních režimech byly povzbuzovány „*egoismus a manipulativní oportunismus.*“ Hlavním zájmem těchto elit bylo přežití, resp. zachování supremace. **Tucker** v této logice prezentuje změnu režimu jako „*spontánní potvrzení práv a zájmů pozdně-totalitních elit, jejich osvobození, proměnu jejich svobod v práva, dominantně majetková.*“ (Tucker, 2015, s. 22) Tento přístup se velmi podobá pozici českého sociologa **Iva Možného**, který ve své excelentní analýze kolapsu komunistického režimu v Československu s jasným názvem *Proč tak snadno?* (1991) ukázal, že vedle nespokojených občanů musíme pozornost věnovat primárně ekonomicky motivovaným osobám a skupinám z oficiálních kruhů, resp. šedé ekonomiky. V tomto smyslu *homo economicus* dominoval nad *homo sovieticus* již před tranzicí. Postkomunistické politické elity tak ještě více než společnost postrádaly povědomí o skutečných charakteristikách demokracie. Zdá se, že s první výraznější krizí, jež přišla po roce 2008, se demokratická fasáda začala rozpadat. Socioekonomická krize tak vedla k transformační regresi nejen v ekonomice, ale také politice, a to v podobě oslabení či dokonce odmítnutí liberalismu. Bez blahobytu se významné části společnosti v zemích SVE postavily k liberální demokracii zády.

Tucker nepřímou polemizuje s **Ághem** a jeho přesvědčením, že středoevropské země měly větší potenciál k vybudování demokracie, než tomu

bylo v případě zemí „balkánského“ areálu, resp. východní Evropy a postsovětského prostoru. Podle **Tuckera** je v současnosti více než zjevné, že dědictví komunismu je silnější než dědictví demokracie a je tak společným břemenem všech postkomunistických zemí. Sám **Ágh**, kdysi prominentní obhájce v zásadě pozitivního hodnocení demokratizace v SVE, v poslední dekádě tento skepticismus následuje. Ve svých recentních pracích **Ágh** (2018b) konstatuje, že SVE prochází v posledním desetiletí zásadními proměnami, což vyžaduje „radikální rekonceptualizaci.“ Podle jeho názoru můžeme rozlišit tři významné fáze či kroky, jež mohou poskytnout vysvětlení rozdílu mezi státy SVE a mainstreamem EU: (1) nepochybný (absolute) civilizační (socio-ekonomický a kulturní) deficit před vstupem do EU a relativní institucionální deficit po vstupu; (2) rostoucí propast mezi formálně-legální externí evropeizací a substantivní vnitřní evropeizací; (3) následná de-evropeizace a de-demokratizace.

Jak vidíme, **Ágh** je přesvědčen, že přinejmenším některé země SVVE dosáhly situace formálně konsolidované demokracie, nicméně v poslední dekádě některé z nich prošly vzájemně propojenými procesy demokratické dekonstrukce (*backsliding*) a posilování odporu k liberálně založenému procesu evropské integrace. Takový přístup zdůrazňuje význam (politické) kultury. Připomeňme v této souvislosti **Francise Fukuyamu** (1995), jenž definuje čtyři sféry, v nichž musí proběhnout konsolidace – ideologii, instituce, občanskou společnost, resp. kulturu, jež představuje nejhlubší vrstvu. Když obecně zhodnotíme vývoj v SVE v rámci zmíněných kategorií, pak můžeme identifikovat nedostatky ve všech. Co se týče ideologie, liberalismus musí bojovat s národně/etnicky založeným populismem a anti-liberalismem, demokratické instituce jsou slabé, občanská společnost je omezena na malé části společností a často má podobu „špatné občanské společnosti.“ (Chambers, Kopstein ,2001; Fehr 2016)

Výše popsané problémy a deficity (post)tranzitivních režimů v SVE by naznačovaly, že tyto režimy vykazovaly či vykazují nedostatky, jež by v souhrnu mohly být důvodem k jejich označení za jiné než konsolidované demokracie. Např. **Michal Kubát** již v roce 2003 v knize *Postkomunismus a demokracie* rozlišoval nové demokracie na konsolidované, semikonsolidované a nekonsolidované. (Kubát, 2003) Je jistě možné, že konkrétní země může mezi těmito kategoriemi přecházet – např. Slovensko bylo v knize zařazeno mezi semikonsolidované demokracie, naopak Maďarsko mezi konsolidované. Otázkou nicméně je, zda by některá z autorem využitých kategorií mohla být

vnímána jako ekvivalent „šedé zóny režimů“, resp. hybridních režimů? **Kubátův** přístup, podobně jako např. přístup **Heydemanna a Vodičky** (2013) v o deset mladší komparativní analýze, nicméně spíše naznačuje lineární vnímání, kdy země postupně může přecházet „výše“, ale příliš se nepočítá s možností regresu do „níže“ postavených typů.

Naopak koncept hybridních režimů vychází z toho, že „nedokonalé“ či „nedostatečné“ demokracie – tedy režimy, jež **Wolfgang Merkel** a kol. (2006) označují jako „*less-than-fully democratic régime*“ – se vyvíjejí z konsolidovaných, resp. liberálně-demokratických režimů. Takový přístup by byl plně v souladu s konceptem de-demokratizace, tedy postupu od lepší k horší situaci demokracie, resp. oslabení (některých) indikátorů demokracie. Jak uvádí **Matthijs Bogaards** (2018, s. 1482), „*de-demokratizace indikuje počáteční bod, tedy demokracii, a směr k méně demokratickému stavu.*“ Podívejme se nyní na příkladu Maďarska, jak takový demokratický regres může reálně probíhat a nakolik je právě maďarský případ využitelný pro aplikaci konceptu hybridních režimů.

3 Maďarsko: vzor nebo exemplární případ?

Maďarsko bylo společně s Českem, Polskem a od poloviny 90. let 20. století také Estonskem a Slovinskem považováno za nejvýraznější úspěšný případ demokratizace, liberalizace a evropeizace ve středovýchodní Evropě; ostatně právě tyto země byly v roce 1997 zařazeny do tzv. Lucemburské skupiny, čímž jim EU přisoudila statut zemí, jež se ve skupině nových demokracií nejvíce blíží kategorii konsolidované, resp. liberální demokracie. Pozitivní hodnocení Maďarska v komparaci s dalšími zeměmi středovýchodní Evropy bylo v tomto ohledu zcela převažující, a to i ve srovnání s partnery ve Visegrádské skupině, kde volební úspěch Ligy polských rodin ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 či výrazně euroskeptické tendence **Václava Klause** v pozici předsedy Občanské demokratické strany či prezidenta České republiky (srov. Cabada, 2016) vyvolávaly již v první polovině první dekády 21. století diskuse o „zakotvenosti“ liberální demokracie.

Vývoj po roce 2006, spojený s krizí legitimacy vládnoucí socialistické strany, a zejména dlouhodobý ekonomický populismus obou hlavních stran vedly v Maďarsku ke stavu, jenž **Ágh** (2018a, s. 149) označuje jako „chaotickou demokracii“ a dále zdůrazňuje „*příliš velká očekávání od demokratického systému*“ a zejména skutečnost, že toto „nadočekávání“ (*over-expectation*)

„mohlo být vyšší než v dalších zemích SVE, protože Maďarsko bylo v 80. letech 20. století zdaleka nejotevřenější zemí.“ Populistická rétorika a politika obou hlavních politických táborů – sociálně-liberálního a národně-konzervativního – byly jako obecný vývojový trend založeny v sociálním populismu. „Systémové ekonomické a politické změny generovaly sociální dekonsolidaci spojenou s velkým rozporem mezi formální demokratizací a substantivní, performativní demokracií, a také sociální exkluzi velkých společenských skupin od výdobytků demokratizace.“ (Ágh, 2018a, s. 143 - 144) V této souvislosti považujeme za důležité zdůraznit, že vnitřní konsolidovanost maďarského režimu byla pouze zdánlivá a že skandálem s falšováním statistických údajů a klíčových ekonomických ukazatelů oslabená legitimita Maďarské socialistické strany (MSZP) po roce 2006, stejně jako mobilizace špatné občanské společnosti ze strany Fidesz, domáhající se předčasných voleb, silně narušily demokratickou fasádu a otevřely prostor pro zpochybnění kvalit liberální demokracie.

Supersmišený volební systém, jehož zásadní charakteristikou bylo od roku 1990 vyvažování moci mezi dvěma silnými politickými proudy, navíc v situaci výrazné nespokojenosti velkých sociálních skupin a fatálního oslabení jedné ze dvou velkých politických stran zafungoval opačně, když ještě posílil své účinky ve většinové části (srov. Charvát, 2018). Na druhé straně, již před rokem 2010 bylo Maďarsko ve skupině zemí SVE nejmajoritnějším případem (Bernauer, Vatter, 2012) a režim tak generoval potenciál pro vznik situace, již **Carothers** označuje jako „*dominant-power politics*.“

Absolutní vítězství národně-konzervativní aliance Maďarské občanské unie a Křesťanskodemokratické lidové strany (dále jen Fidesz-KDNP) v parlamentních volbách v roce 2010 tak představovalo zásadní zlom v dosavadním vývoji, jenž navíc přišel v okamžiku zásadní a dlouhodobé vnitrosystémové i vněsystémové (fiskální, hospodářská a také institucionální krize v EU) krize. Podle **Ágha** (2018a, s. 149) tím „*začala tranzice k autoritářské vládě a politický systém byl redukován na defektivní, potěmkinovskou a fasádní demokracii*.“ **Charvát** (2018, s. 81 - 82) označuje vývoj v Maďarsku po parlamentních volbách v roce 2010 jako „*kompletní rekonstrukci politického systému*.“ Mezi nejvýznamnější změny ústavně-politického systému po roce 2010 lze v tomto smyslu počítat „*centralizaci moci, státní regulaci mediálního prostředí, posílení pravomocí generálního prokurátora, zrušení pravomocí občanů obrátit se na Ústavní soud v otázce přezkumu ústavnosti nových zákonů a celkové oslabení pravomocí Ústavního soudu či účelovou změnu zákona o volbách členů parlamentu*.“

Stručně shrnuto, Fidesz-KDNP, „zdaleka nejsilnější a nejlépe organizovaná euroskeptická strana v SVE“ (Ágh, 2018a, s. 145), využila situaci ústavní většiny k rozkladu systému brzd a protiváh. Jako významné nástroje využité k této dekonstrukci bývají označovány nová ústava a volební systém, ale rovněž vytvoření některých nových institucí s „tutelárními“ charakteristikami. Nový Základní zákon – „jednostranná ústava“ – vstoupil v platnost 1. ledna 2012, přičemž v zásadě nebyl diskutován s opozicí a ani uvnitř dominantní Fidesz-KDNP neproběhla žádná výraznější debata. **David Landau** (2013) při hodnocení nové maďarské ústavy porovnává jak text, tak i způsob jeho prosazení mj. s Egyptem či Venezuelou jako příklady „hrubého konstitucionalismu“ (*abusive constitutionalism*) a pokus o založení „soutěživého autoritářského režimu“ (Landau, 2013, s.191).

Z hlediska budování hybridního režimu považujeme v nové ústavě za klíčové mechanismy, jež napomáhají pertrifikaci pozice Fidesz-KDNP nehledě na její volební výsledky. Fidesz-KDNP tak obsadila klíčové instituce svými lidmi, a to na dlouhé období. Mezi nejvýznamnější případy patří zejména Mediální rada složená z pěti členů, kdy čtyři byli vybráni parlamentní komisí plně složenou z členů Fidesz-KDNP, její předseda pak nominován přímo premiérem **Orbánem**. Všichni členové Rady byli ustaveni na devítileté období. (Bogaards, 2018) Po přijetí nové volební legislativy byla v roce 2013 vytvořena nová Státní volební komise, jejichž sedm členů bylo jmenováno na devět let. (Charvát, 2018, s. 93) Konečně nejvýraznějším případem je nová Rozpočtová rada, složená ze tří členů – předseda byl jmenován předsedou vlády, členové pak zvoleni kvalifikovanou většinou v parlamentu; jejich funkční období je 6, 9 resp. 12 let, tedy první člen Rady může být změněn až po šesti letech. Zneklidňující jsou nicméně zejména kompetence tohoto orgánu. „Rozpočtová rada může vetovat státní rozpočet přijatý parlamentem, pokud směřuje ke schodku. Pokud parlament neschválí vyrovnaný či přebytkový rozpočet do konce března daného roku, prezident jej může rozpustit a vyhlásit nové volby.“ (Bogaards, 2018, s. 1489)

Významným legislativním prvkem pro vybudování nového politického režimu v Maďarsku je rovněž nový volební zákon. Podle **Charváta** (2018) neexistovaly žádné objektivní důvody pro volební reformu, protože mezi roky 1990 a 2010 byla po každých volbách poměrně hladce vytvořena většinová vláda.⁴ Volební

---

⁴ Musíme nicméně zdůraznit, že po volbách 2002 nebyla Fidesz-KDNP schopna utvořit koalici, byť si v porovnání s periodou 1998 – 2002 polepšila v počtu získaných mandátů. Ve volbách druzí

reforma nicméně nebyla diskutována s opozicí; podobně jako v dalších případech, i zde Fidesz-KDNP použila metodu „válcování“ opozice. V procesu redukce počtu obvodů určených pro nominální volbu ze 176 na 106 můžeme pozorovat extenzivní gerrymandering. Také změna z dvoukolového na jednokolový systém jasně preferuje dominantního aktéra, tedy Fidesz-KDNP. (Charvát, 2018) Zdůrazněme přitom fakt, že důležité v rámci vznikajícího hybridního režimu založeného na principu „*dominant-power politics*“ nejsou primárně volby, které nastolí situaci „supermajority“, ale zejména následné volby, v nichž držitelé úřadu extenzivně využijí své výhody. Specifický maďarský „supermajoritarismus“ po roce 2010 tak umožnil, aby Fidesz-KDNP bez podílu opozice změnila zásadní parametry systému. (Bogaards, 2018, s. 1485; Szymański, 2018; Pozsár-Szentmiklósy, 2017) **Bogaards** (2018, s. 1489) uzavírá konstatováním, že „*Fidesz může prohrát ve volbách, ale i tak si může udržet moc skrze proti-majoritní instituce, jež vytvořil, dlouholeté nominace do klíčových pozic a politiky zakotvené do ústavy a klíčových zákonů.*“

Jak jsme ukázali, Fidesz-KDNP se zajistila u moci skrze fundamentální transformaci legálních pilířů, nespravedlivý volební systém a převzetí monopolu nad médii – nejen veřejnými, ale rovněž nad významným segmentem médií soukromých. Zdůraznit musíme rovněž zvyšující se tlak na organizace občanské společnosti, nevládní sektor apod. Fidesz-KDNP navíc dlouhodobě rozvíjí systém pseudo- a kvazi-nevládních organizací a vybudovala také „*rozsáhlý systém státního korporatismu skrze státem kontrolované organizace pro veřejné zaměstnance s povinným členstvím a rovněž státem kontrolovaná sociální hnutí s charakteristikami falešné občanské společnosti.*“ (Ágh, 2018a, s. 150) Kvantitativní analýza Bertelsmann Transformation Index (BTI) zaměřená na vývoj v Maďarsku v posledním desetiletí jasně ukázala, že „*všechny indikátory s výjimkou indikátoru tutelární demokracie vykazují v čase pokles ... Maďarsko je dnes podle BTI defektní demokracií.*“ (Bogaards, 2018, s. 1485)

---

socialisté (MSzP získala ve volbách 178 mandátů, Fidesz 188 mandátů) se dokázali domluvit na většinové koalici se středovým Svazem svobodných demokratů (20 mandátů). Této většinové koalici nahrála zejména skutečnost, že žádný z potenciálních koaličních partnerů Fidesz v pravé části politického spektra nepřekročil uzavírací klauzuli a v parlamentu tak zasedli jen poslanci tří kandidátních listin. Právě frustrace V. Orbána z odsunutí do opozice bývá považována za jeden z důvodů radikalizace strany. (Boskor, 2018)

Závěr

Všechny výše zmíněné a analyzované (a mnohé další) populistické, antiliberální a monopolizující kroky petrifikující postavení Fidesz-KDNP a jejího lídra **Viktora Orbána** přirozeně vedou k úvaze o povaze maďarského politického režimu, tedy základní otázce po jeho definici. Logicky se můžeme pohybovat jak v dichotomii demokracie vs. autoritářství, tak – ve vazbě na cíle našeho textu – primárně v rovině úvah o hybridním charakteru režimu. Jak zdůrazňuje **Bogaards** (2018, s. 1482), „*neexistuje odborný konsensus o charakteristice současného maďarského režimu.*“ Autor dále ukazuje, že nejskeptičtější pozorovatelé užívají označení jako „počátek autokratických, kryptodiktátorských trendů“, „polo-diktatura“, „polo-autoritarismus“ či „volební demokracie“, méně kritičtí analytici volí pojmy „dekonsolidace demokracie“, „simulovaná demokracie“, „populistická demokracie“, „selektivní demokracie“ nebo „zhroucená forma demokracie“; často je užíváno přídavné jméno „neliberální“. Nechybí ani pojem hybridní režim, umísťující Maďarsko „*někam do šedé zóny mezi liberální demokracií a plně rozvinutým autoritarismem.*“ (Bogaards, 2018; cf. Ádám, Bozóki, 2016; Batory, 2016)

Sám **Bogaards** (2018, s. 1482) konstatuje, že „*Maďarsko je deviantním a exemplárním případem.*“ Podle autora „*Orbán vybudoval difúzně defektivní demokracii oslabující demokracii napříč celým systémem, ale s takovou opatrností, že dosud nepřekročil hranici směrem k autokracii v žádném z dílčích kritérií.*“ (Bogaards, 2018, s. 1492) Podle **Bogaardse** tedy **Orbán** úzkostlivě dbá na to, aby se Maďarsko nestalo „zjevným“ autoritarismem a setrvalo v pozici neliberální demokracie, případně hybridního režimu. Současně nicméně autor jasně poukazuje na to, že Maďarsko dnes není fungující demokracií a nevidí ani perspektivu, jak by se jí mohlo stát: „*Protože byly mnohé demokratické deficity ústavně zakotveny, jen stěží si umíme představit alternaci u moci a o to více pak změnu Maďarska zpět ve funkční demokracie.*“ (Bogaards, 2018, s. 1491) Na druhé straně **Ágh** (2018a, s. 138) jasně konstatuje, že Maďarsko je na cestě k autoritarismu: „*Maďarský případ je nejhorším scénářem a 'ideálním typem' propadu demokracie a tranzice k autoritářskému systému v SVE.*“

Poměrně výrazná neshoda dvou expertů, podobně jako obecná pojmová difuze při snaze pojmenovat současný maďarský režim tak otevírají prostor pro využití konceptu hybridního režimu, resp. režimu umístěného v šedé zóně. Zde se k Maďarsku přidružují některé další režimy ve středovýchodní Evropě či vně tohoto makroregionu – nejčastěji bývá zmiňováno Polsko a Turecko. Některé

studie nicméně naznačují, že trendy popsané na příkladu Maďarska – u nějž dle analytiků nabývají nejvýraznějších, resp. nejvyšších hodnot – můžeme pozorovat ve větší skupině zemí středovýchodní Evropy (srov. Tucker, 2015; Fehr, 2016; Blokker, 2012).

My sami se při hodnocení maďarského režimu po roce 2010 a dobudovaného během osmi let vlády Fidesz_KDNP a jejího předsedy **V. Orbána** přikláníme ke **Carothersově** konceptu hybridního režimu *dominant-power politics*. Orbánem modulovaný režim v Maďarsku po roce 2010 podle nás vykazuje jasné znaky kontinuálního „odcházení“ z pozic liberální demokracie směrem k autoritarismu. To dosud není případ Polska, kde parlamentní volby v roce 2019 bezpochyby mohly vést k alternaci vlády (k níž nicméně nedošlo, strana Právo a spravedlnost posílila své pozice a analyticky se nyní nabízí podnět ke sledování toho, zda právě volby v roce 2019 nebudou mít v Polsku charakter využití supermajority k dobudování základních pilířů hybridního či nedemokratického režimu) ani dalších zemí středovýchodní Evropy, jež vykazují odchylky od „ideálního“ typu liberální demokracie, resp. polyarchie, ale politická opozice, občanská společnost, média a další aktéři formující pluralitu politického diskursu mají zatím dostatek prostoru pro nabídku politické alternativy. V tomto ohledu je maďarský případ skutečně exemplárním případem, současně nicméně je režim nastolený **V. Orbánem** a jeho stranou Fidesz-KDNP rovněž vzorem pro různé politiky s autoritativními a/nebo neliberálními tendencemi napříč nejen středovýchodní Evropou, ale v zásadě celou EU (srov. Fehr 2016). Tato tendence je zjevná zejména po roce 2015, kdy politika emocí, využívající mj. strach z obnovení periferní pozice zemí středovýchodní Evropy v situaci ekonomické a institucionální krize EU, byla revitalizována a posílena o nový rozměr – reflexi migrační krize. **Michal Klíma** (2020) v této souvislosti hovoří o zásadním zlomu, spojeném s posilováním či rekonstitucí kulturního konfliktu a sekuritizací migrační vlny. Zatímco vývoj po roce 2008, provázený v řadě zemí středovýchodní Evropy volebním obratem (electoral earthquake) a založením druhého posttranzitivního stranického systému, byl charakteristický pro tento region, druhý zlom překračuje rámec postkomunistického areálu představuje výzvu pro většinu evropských politických systémů. To jasně naznačily mj. námluvy mezi **V. Orbánem** a lídrem italské Ligy **Matteem Salviniem**, resp. jejich spolupráce při budování celoevropské sítě pravicových populistů. Nejen tato aktivita naznačuje, že hybridizace demokratických režimů nemusí zůstat omezena na postkomunistický areál EU, ale je výzvou i pro tzv. tradiční demokracie.

Literatura:

- ÁDÁM, Z. – BOZÓKI, A. 2016. State and Faith: Right-Wing Populism and Nationalized Religion in Hungary. In *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, roč. 2, č. 1/2016, ISSN 2416-089X, s. 98 - 122. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v2i1.143>
- ÁGH, A. 2008. *The Politics in Central Europe*. Londýn: Sage 2008. 256 s., ISBN 978-0761950318.
- ÁGH, A. 2016. Increasing Eupopulism as the megatrend in East-Central Europe: From Façade Democracies to Velvet Dictatorships. In *Baltic Journal of Political Science*, č. 5/2016, ISSN 2335-2337, s. 21 – 39. <https://doi.org/10.15388/BJPS.2016.5.10334>
- ÁGH, A. 2018a. The Party System of Soft and Hard Populism in Hungary: From the Potemkin democracy to the velvet dictatorship. In Lisi, M., ed., *Party System Change, the European Crisis and the State of Democracy*, Londýn, Routledge 2018, 356 s., ISBN 978-1138550087, s. 137 – 154. <https://doi.org/10.4324/9781315147116-8>
- ÁGH, A. 2018b. Decline of Democracy in the ECE and the Core-Periphery Divide: Rule of Law Conflicts of Poland and Hungary with the EU. In *Journal of Comparative Politics*, roč. 11, č. 2./2018, ISSN 1338-1385, s. 30 – 48.
- ÁGH, A. 2019. *Declining Democracy in East-Central Europe. The Divide in the EU and the Emerging Hard Populism*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019. 344 s., ISBN 978-1788974721. <https://doi.org/10.4337/9781788974738>
- ALMOND, G. – VERBA, S. (eds.) 1989. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Londýn: Sage. 379 s., ISBN 978-0803935600.
- BARACANI, E. 2010. "Introduction." In Baracani, E., ed., *Democratization and Hybrid Regimes: International Anchoring and Domestic Dynamics in European Post-Soviet States*, Florencie: European Press Academic Publishing, 2010, 432 s., ISBN 978-8883980619, s. 1 - 22.
- BATORY, A. 2016. Deyning the Commission: Creative Compliance and Respect for the Rule of Law in the EU. In *Public Administration*, roč. 94, č. 3, ISSN 1467-9299, s. 685–699. <https://doi.org/10.1111/padm.12254>
- BERNAUER, J. – VATTER, A. 2012. Can't Get no Satisfaction with the Westminster Model? Winners, Losers, and the Effects of Consensual and Direct democratic Institutions on Satisfaction with Democracy. In *European Journal of Political Research*, roč. 51, č. 10/2012, ISSN 1475-6765, s. 435 – 468. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2011.02007.x>

- BERNIK, I. 2000. *Political Culture in Post-socialist Transition. Radical Cultural Change or Adaptation on the Basis of Old Cultural Patterns?* Frankfurt nad Odrou: Viadrina Universität 2000, 41 s., interní tisk bez ISBN/ISSN.
- BÍLEK, J. – VALIŠKOVÁ, B. 2016. The Causes of the Electoral (In)Stability of Incumbents in Hybrid Regimes in Latin America 1990-2014. In *Politické vedy*, roč. 19, č. 2/2016. ISSN 1335–2741, s. 35 – 63.
- BÍLEK, J. 2015. Hybridní režimy jako svébytná kategorie politických režimů: Komparace vybraných přístupů. In *Central European Political Studies Review*, roč. 17, č. 2/2015, ISSN 1212-7817, s. 212 – 233. <https://doi.org/10.5817/CEPSR.2015.2.212>
- BLOKKER, P. 2012. *New Democracies in Crisis? A Comparative Constitutional Study of the Czech Republic, Hungary, Poland, Slovakia and Romania*. Londýn: Routledge 2012, 218 s., ISBN 978-0415695862. <https://doi.org/10.4324/9780203795026>
- BOCSKOR, A. 2018. Anti-Immigration Discourses in Hungary during the ‘Crisis’ Year. The Orbán Government’s ‘National Consultation’ Campaign of 2015. In *Sociology*, roč. 52, č. 3/2018, ISSN 0038-0385, s. 551 – 568. <https://doi.org/10.1177/0038038518762081>
- BOGAARDS, M. 2018. De-democratization in Hungary: diffusely defective democracy. In *Democratization*, roč. 25, č. 8/2018, ISSN 1351-0347, s. 1481 – 1499. <https://doi.org/10.1080/13510347.2018.1485015>
- BOZÓKI, A. – HEGEDŰS, D. 2018. An externally constrained hybrid regime: Hungary in the European Union. In *Democratization*, roč. 25, č. 7, ISSN 1351-0347, s. 1173–1189. <https://doi.org/10.1080/13510347.2018.1455664>
- BROOKER, P. 2014. *Non-democratic Regimes, 3rd Edition*. Londýn: Palgrave Macmillan 2014, 304 s., ISBN 978-1137305794
- BUREŠ, J. – CHARVÁT, J. – JUST, P. – ŠTEFEK, M. 2012. *Česká demokracie po roce 1989: Institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada 2012, 526 s., ISBN 978-80-247-4283-0.
- CABADA, L. 2016. Party of Free Citizens and and the Genesis of the Czech Liberal-Conservative „anti-EU“ Stream in Czech Politics. In *Politické vedy*, roč. 19, č. 2/2016, ISSN 1335–2741, s. 8 – 34.
- CABADA, L. 2017. Democracy in East-Central Europe: Consolidated, Semi-consolidated, Hybrid, Illiberal or Other? In *Politics in Central Europe*, roč. 13, č. 2-3/2017, ISSN 1801-3422, s. 75 – 87. <https://doi.org/10.1515/pce-2017-0004>

- CAROTHERS, T. 2002. The End of The Transition Paradigm. In *Journal of Democracy*, roč. 13, č. 1/2002, ISSN 1045-5736, s. 5 – 21. <https://doi.org/10.1353/jod.2002.0003>
- COLLIER D. – LEVITSKY, S. 1997. Democracy with adjectives: conceptual innovation in comparative research. In *World Politics*, roč. 49, č. 3/1997, ISSN 0043-8871, s. 430 – 451. <https://doi.org/10.1353/wp.1997.0009>
- DAHL, R. 1971. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press 1971, 267 s., ISBN 978-0300015652
- DIAMOND, L. – LINZ, J. – LIPSET, S.M. (eds.) 1998. *Democracy in developing countries: Africa*. Boulder, CO: Lynne Rienner 1988, 314 s., ISBN 978-1555870409.
- DIAMOND, L.J. 2002. Thinking About Hybrid Regimes. In *Journal of Democracy*, roč. 13, č. 2/2002, ISSN 1045-5736, s. 21 – 35. <https://doi.org/10.1353/jod.2002.0025>
- DVOŘÁKOVÁ, V. – BUBEN, R. – NĚMEC., J. 2012. *Que el pueblo mande: Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: SLON 2012, 363 s., ISBN 978-80-7419-091-9.
- FEHR, H. 2016. *Vergeltende Gerechtigkeit – Populismus und Vergangenheitspolitik nach 1989*. Opladen – Berlin – Toronto: Verlag Barbara Budrich 2016, 174 s., ISBN 978-3847405634. <https://doi.org/10.2307/j.ctvddzfxc>
- FINER, S.E. 1970. *Comparative Government*. Harmondsworth: Penguin 1970, 615 s., ISBN 978-0713901054.
- FUKUYAMA, F. 1995. The Primacy of Culture. In *Journal of Democracy*, roč. 6, č. 1/1995, ISSN 1045-5736, s. 7 – 14. <https://doi.org/10.1353/jod.1995.0007>
- GILBERT, L. – MOHSENI, P. 2011. Beyond Authoritarianism: The Conceptualization of Hybrid Regimes. In *Studies in Comparative International Development*, roč. 6, č. 3/2011, ISSN 0039-3606, s. 75 – 88.
- GRILLI DI CORTONA, P. 1991. From Communism to Democracy: Rethinking regime change in Hungary and Czechoslovakia. In *International Social Science Journal*, č. 128/1991, ISSN 1468-2451, s. 315 – 330.
- HEYDEMANN, G. – VODIČKA, K. (eds.) 2013. *Vom Ostblock zur EU: Systemtransformationen 1990-2012 im Vergleich*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung 2013, 386 s., ISBN 978-3-8389-0353-8
- HUNTINGTON, S. T. 1991. *The third wave. Democratisation in the late twentieth century*. Norton a Londýn: University of Oklahoma Press 1991, 388 s., ISBN 978-0806125169.

- CHAMBERS, S. – KOPSTEIN, J. 2001. Bad Civil Society. In *Political Theory*, roč. 29, č. 6/2001, ISSN 0090-5917, s. 837 – 865. <https://doi.org/10.1177/0090591701029006008>
- CHARVÁT, J. 2018. Volební reforma jako pilíř nového mocenského systému? Případová studie volebního inženýrství Viktora Orbána. *Střed/Centre*, roč. 10, č. 2//2018, ISSN 1803-9243, s. 68 – 97.
- KARL, T. L. – SCHMITTER, P. 1991. What democracy is... And is not? In *Journal of Democracy*, roč. 2, č. 3/1991, ISSN 1045-5736, s. 75 – 88. <https://doi.org/10.1353/jod.1991.0033>
- KARL, T. L. 1995. The Hybrid Regimes of Central America. In *Journal of Democracy*, roč. 6, č. 3, ISSN 1045-5736, s. 72 – 86. <https://doi.org/10.1353/jod.1995.0049>
- KLÍMA, M. 2020. *Informal Politics in Post-Communist Europe: Political Parties, Clientelism and State Capture*. Londýn: Routledge 2020, 202 s., ISBN 9781138572492. <https://doi.org/10.4324/9780203702031>
- KUBÁT, M. – MEJSTRÍK, M. – KOCIAN, J. et al. 2016. *Populismus v časech krize*. Praha, Karolinum 2016, 228 s., ISBN 978-80-246-3439-5
- KUBÁT, M. 2003. *Postkomunismus a demokracie*. Praha: Dokořán 2003, 128 s., ISBN 80-86569-47-0.
- KUBÁT, M. 2005. *Demokracie v Polsku: Politický systém Polské republiky (1989-2005)*. Praha: SLON 2005, 181 s., ISBN 80-86429-46-6.
- KUZIO, T. (2001. Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple? In *Politics*, roč. 21, č. 3/2001, ISSN 1354-0688, s. 168 – 177. <https://doi.org/10.1111/1467-9256.00148>
- LANDAU, D. 2013. Abusive Constitutionalism. In *UC Davis Law Review*, roč. 47, č. 1/2013, s. 189–260.
- LEVITSKY, S. – WAY, L. 2010. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press 2010, 536 s., ISBN 978-0521709156. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511781353>
- LINZ, J.J. 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder, CO: Lynne Rienner 2000, 343 s., ISBN 978-1555878900.
- MERKEL, W. 2004. Embedded and Defective Democracies. In *Democratization*, roč. 11, č. 5, ISSN 1351-0347, s. 33 – 58. <https://doi.org/10.1080/13510340412331304598>
- MERKEL, W. et el. 2006. *Defekte Demokratie. Band 2: Regionalanalysen*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften 2006, 477 s., ISBN 978-3810032355

- MORLINO, L. 2010. Are there Hybrid Regimes? Or Are They Just an Optical Illusion? In Baracani, E., ed., *Democratization and Hybrid Regimes: International Anchoring and Domestic Dynamics in European Post-Soviet States*, Florencie: European Press Academic Publishing, 2010, 432 s., ISBN 978-8883980619, s. 25 – 55.
- MOŽNÝ, I. 1991. *Proč tak snadno?* Prague: SLON 1991, 81 s., ISBN 8090105904.
- NEF, J. – REITER, B. 2009. *The Democratic Challenge. Rethinking Democracy and De-democratization*. Londýn: Palgrave Macmillan 2009, 196 s., ISBN 978-0230516908
- OFFE, C. 1991. Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe. In *Social Research: An International Quarterly*, roč. 58, č. 4/1991, ISSN 0037-783X, s. 865 – 881.
- POZSÁR-SZENTMIKLÓS, Z. 2017. Supermajority in parliamentary systems – a concept of substantive legislative supermajority: Lessons from Hungary. In *Hungarian Journal of Legal Studies*, roč. 58, č. 3/2017, ISSN 2498-5473, s. 281 – 290. <https://doi.org/10.1556/2052.2017.58.3.3>
- SCHEDLER, A. 2006. Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition. In Schedler, A., ed., *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*, Londýn: Lynne Rienner Publishers 2006, 267 s., ISBN 978-1588264404, s. 1 – 22.
- SCHEDLER, A. 2015. *The Politics of Uncertainty: Sustaining and Subverting Electoral Authoritarianism*. Oxford: Oxford Press 2013, 508 s., ISBN 978-0198743248. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199680320.001.0001>
- SCHMITTER P. C. – O'DONNELL, G. 1986. *Transition from Authoritarian Rule: Prospect for Democracy*. Baltimore: Jonh Hopkins University Press 1986, 78 s., ISBN 978-0801826849
- SZTOMPKA, P. 1993. Civilisational Incompetence – The Trap of Post-communist Societies. In *Zeitschrift für Soziologie*, roč. 22, č. 2/1993, ISSN 2366-0325, s. 85 – 95. <https://doi.org/10.1515/zfsoz-1993-0201>
- SZYMAŃSKI, A. 2017. De-Europeanization and De-Democratization in the EU and its Neighborhood. In *Yearbook of the Institute of East-Central Europe*, roč. 15, č. 2/2017, ISSN 1732-1395, s. 187 – 211.
- SZYMAŃSKI, A. 2018. De-Democratization: the Case of Hungary in a Comparative Perspective. In *PS: Political Science & Politics*, roč. 52, č. 2/2018, ISSN 1537-5935, s. 272 – 273. <https://doi.org/10.1017/S1049096518002275>

- TUCKER, A. 2015. *The Legacies of Totalitarianism: A Theoretical Framework*. New York: Cambridge University Press 2015, 272 s., ISBN 978-1107121263. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316393055>
- WANDYCZ, P.S. 1998. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Cena svobody*. Praha: Academia 1998, 301 s., ISBN 80-200-0657-5.
- ZAKARIA, F. 1997. The rise of Illiberal Democracy. In *Foreign Affairs*, roč. 76, č. 6/1997, ISSN 0015-7120, s. 22 – 43. <https://doi.org/10.2307/20048274>